

УДК 373.3:392

Наталія МУЛЯР,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри культурології та українознавства
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) natalya.mulyar:81@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СІМЕЙНИХ ТРАДИЦІЙ НА УРОКАХ «Я У СВІТІ» ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито традиції українського родинного спілкування. Проаналізовано методичні особливості вивчення сімейних традицій у змістовій лінії «Людина серед людей».

Ключові слова: урок, сім'я, родина, батьки, традиція, спілкування, методика.

Лит. 9.

Nataly MULYAR,

Ph.D. in Education, Associate Professor of Cultural and Ukrainelearning Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) natalya.mulyar:81@mail.ru

THE FAMILY TRADITIONS STUDY FEATURES ON THE LESSONS «I AM IN THE WORLD» IN ELEMENTARY SCHOOL

The Ukrainian family communication traditions are revealed in the article. The methodological features of the family traditions study in the content line «People among people» are analyzed.

Key words: lesson, family, parents, tradition, communication, methodology.

Ref. 9.

Наталія МУЛЯР,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры культурологии и украиноведения
Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана
Франко
(Украина, Дрогобыч) natalya.mulyar:81@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ НА УРОКАХ «Я В МИРЕ» НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье раскрыты традиции украинского семейного общения. Проанализированы методические особенности изучения семейных традиций в содержательной линии «Человек среди людей».

Ключевые слова: урок, семья, семья, родители, традиция, общения, методика.

Лит. 9.

Постановка проблеми та аналіз дослідження. Сім'я була і залишається складним соціокультурним явищем, яке у сучасних умовах, однак, є досліджене і вивчене недостатньо для того, щоб дати відповіді на складні питання: як відповідально і результативно виконувати свої функції та завдання. У життєдіяльності сім'ї відображені практично всі аспекти людського життя і діяльності. В умовах сьогодення сім'я не втратила своїх позицій щодо відтворення і продовження роду, виховання дітей, турботи про ста-

Муляр Н. Особливості вивчення сімейних традицій на уроках...

рих і німецьких, забезпечення духовного комфорту своїх членів, а її цінності визнаються найважливішими у житті чи не кожної людини.

Виховання людини сучасного суспільства з високим рівнем загальної культури та високими моральними ідеалами немислиме поза сім'єю і родиною. Саме сім'я покликана бути осередком формування у дітей основ загальнолюдської моралі та передачі їм сімейних традицій.

Необхідність підвищення виховного потенціалу сім'ї зумовлене тим, що вона, як соціальний інститут, відповідальна за весь комплекс відтворення людини, вона є для дитини тією мікромоделлю суспільства, через яку засвоюється духовна культура особистості, що формується протягом століть, нагромаджуючи та удосконалюючи існуючий суспільний досвід і пристосовуючи його до певних конкретних суспільно-історичних обставин.

Вагоме місце у висвітленні інституту сім'ї займають праці педагогів, істориків та етнографів, зокрема: Л. Артюха, М. Грушевського, В. Горленка, В. Дмитровського, О. Кравця, В. Наулка, А. Пономарьова, Р. Чмелика, К. Фортунатова та ін. Дослідниками висвітлено характерні риси сімейного побуту українців; визначено особливості та специфічні риси різних типів сімей; здійснено аналіз функцій української сім'ї та її структури; простежена еволюція української сім'ї та вплив на неї соціально-економічних, політичних, національних та релігійних чинників.

Активно працюють над вивченням механізмів сімейного інституту, дають важливі конкретні рекомендації щодо побудови процесу родинно-сімейного виховання сучасні українські педагоги та психологи – Г. Авдіянець, Т. Алексєєнко, М. Боришевський, О. Вишневецький, О. Докуніна, К. Журба, Г. Кришталь, Д. Луцик, Т. Руденко, І. Сіданіч, О. Сухомлинська та ін.

Отже, з огляду на вище сказане, вивчення й аналіз історичних традицій сімейного виховання видається цілком доречним і доцільним. У ланці початкової освіти важливе місце займає освітня галузь «Суспільствознавство», мета якої – особистісний розвиток учня, формування його соціальної і громадянської компетентностей шляхом засвоєння різних видів соціального досвіду, що складається із загальнолюдських, загальнокультурних та національних цінностей, соціальних норм, громадянської активності, прийнятої в суспільстві поведінки, толерантного ставлення до відмінностей культур, традицій і різних думок. Мета освітньої галузі «Суспільствознавство» реалізується навчальним предметом «Я у світі».

Мета статті – розкрити особливості вивчення сімейних традицій як елемента духовної культури українців у навчально-виховному процесі початкової школи у контексті освоєння учнями курсу «Я у світі».

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно важливим у вивченні особливостей традицій сімейного виховання займає змістове наповнення курсу «Я у світі», який забезпечує: формування в учнів уявлень про історію свого роду, сім'ї; оволодіння знаннями складу сім'ї; основних обов'язків; культури взаємин членів родини; шанобливого ставлення до старших та інших членів сім'ї; розуміння значення понять дружелюбності, милосердя, поступливості, наполегливості, відповідальності; володіння культурою спілкування тощо.

Першими вихователями дитини є батьки. Від того, як вони ставляться до своєї дитини, чого навчають і як виховують, залежить, чи гармонійно відбуватиметься розвиток особистості, чи ефективним буде суспільне виховання. Народний досвід чітко вказує, коли має починатися виховання дитини: «Тоді учи, як поперек на лаві лежить, а як по-

здвож ляже, не навчиш», «Коли дитину не навчили в пелюшках, то не навчите в подушках» [6, 4].

Використовувати народний досвід у вихованні дітей рекомендуємо через основні напрями, зокрема: введення життєздатних народних звичаїв, традицій у процес родинного спілкування; залучення батьків до вивчення і використання у родинному спілкуванні кращих зразків мовленнєвої взаємодії з дітьми: українських колискових пісень, забавлянок, примовлянь, зразків мовленнєвого етикету. До традиційного родинного мовленнєвого етикету входило шанобливе звертання до своїх батьків, родичів на Ви, наприклад: «Мамо, купіть мені книжку», «Бабусю, Ви казали...». Звертання до батьків були лагідними, пестливими виражали дитячу любов і шану: «Батечку мій любий», «Матусю, рідненька!». Існувало ласкаво-шанобливе звертання до кожного члена родини: матінко, нене, татку, неню, бабусю, дідусю [8, 64].

Добррозичливість і ввічливість у спілкуванні прищеплювалися дитині разом із різноманітними словесними вітаннями, які традиційно в українському мовленнєвому етикеті є побажанням добра, здоров'я, виражають приязнь, лагідне ставлення до співрозмовника: доброго дня, доброго здоров'я, добридень, здорові були, доброго вечора у вашій хаті, здоровенькі були, бувайте здорові, добраніч.

Пошана до батьків виявлялась і в повазі до батьківського слова. І маленькі, і дорослі завжди поспішали заручитися добрим словом своїх батьків перед початком важливої справи, рушаючи в дорогу. Для цього діти зверталися до своїх батьків із проханням: «Тату, мамо! Благословіть у дорогу!» А батьки відповідали: «Ми благословляємо, і хай Бог тебе благословить» [8, 90].

Використання кращих зразків українських сімейних традицій на уроках «Я у світі» під час вивчення тематичного блоку «Людина серед людей» у 3 – 4 х класах дозволяє формувати зміст наукових понять українознавчого та культурологічного плану у свідомості кожного учня на базі конструктивної взаємодії інформації, що надходить від учителя, зі змістом, який притаманний учневі у момент його засвоєння. З особливостями родинного виховання українців учні розпочинають своє ознайомлення з 3-го класу. Зокрема, з'ясовують значення понять «рід», «родина», «рідня»; вчать скласти родинне дерево, складають словничок на основі вивчених понять. Вивчений матеріал за тематичним блоком «Людина серед людей» дасть змогу учням: сформулювати уявлення про рідню, рід; взаємні обов'язки батьків і дітей; шанобливе ставлення до старших; піклування про старих і немічних, хворих членів сім'ї; наводити приклади позитивних вчинків, які схвалюються в сім'ї, і тих, що можуть засмучувати рідних; приклади переваг працелюбства над неробством; дружніх взаємин, злагоди в сім'ї; встановлювати найпростіші зв'язки між: результатами праці і ставленням до своїх обов'язків у сім'ї; виявляти інтерес до свого родоводу, збереження сімейних традицій, реліквій свого роду, турботливого ставлення до членів своєї родини.

Опрацьовуючи з учнями матеріал змістової лінії «Людина серед людей» вчителіві у нагоді стануть зразки народної мудрості, дидактичні вправи, проблемні ситуації, завдання і запитання. Наприклад, зразки народної мудрості: «Нема у світі цвіту кращого за маківочки, нема ж і роду ріднішого від матіночки», «Материн гнів, як весняний сніг: ясно випаде, та скоро розтане», «На сонці тепло, а біля матері добре», «У дитини заболить пальчик, а в мами – серце», «Дитина плаче, а матері боляче», «Шануй батька і неньку, то буде тобі скрізь гладенько» [1, 56]. Дидактичні вправи: намалюйте своїх маму, тата, найрідніших людей (за малюнками можна визначити взаємостосунки у родині та ставлення дитини до дорослих і дорослих до дитини); розкажи, якою є твоя

Муляр Н. Особливості вивчення сімейних традицій на уроках...

мама (тато, дідусь, бабуся); назви ласкаві слова, якими ти звертаєшся до мами та інших членів родини.

Роль традицій у розвитку людства можна порівняти з роллю пам'яті у розвитку окремої людини. Основна функція пам'яті полягає у збереженні набутого досвіду. Отже, це функція консервативна. Проте, коли б людина не володіла пам'яттю, коли б вона не зберігала попередніх вражень, уявлень і думок, вона не тільки не рухалась би вперед, а взагалі не могла б існувати, бо тільки попередній досвід дає їй змогу з успіхом пристосуватись до умов життя і боротись за своє існування. Коріння української родини сягає сивої давнини, адже сім'я з її побутом, тобто загальним укладом життя, сукупністю виховних звичаїв і традицій, складалася упродовж багатьох століть і зміцнювалася в ході історичного розвитку людства.

В українській родині завжди панував *культ гостинності*. У селах і досі живе звичай «шапкування» (зайшов у хату – скинь шапку, посміхнись, привітайся: «Здрастуйте, у вашій хаті на хліб-сіль багатій») [1, 148]. Ця традиція виховувала моральні чесноти – повагу, ввічливість, доброзичливість.

Родина була тим соціальним осередком, де кожен її член мав певні обов'язки перед іншими членами родини і громадою, тому *родинно-трудова традиція* завжди допомагала розвивати у дітях моральні якості (відвертість, єдність слова і діла тощо), формували світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації. Традиції спільної систематичної праці привчали до відповідального ставлення і поваги до роботи, старанності, самодисципліни, наполегливості, комунікабельності, виховували дбайливого господаря. Трудова свята – традиційна форма передачі від старших поколінь молодшому соціального досвіду та духовних цінностей, моральних норм і принципів. Вони розкривали красу і значення праці, возвеличували її, оновлювали духовну і фізичну силу кожного члена родини, виховували у дітей зацікавленість справами батьків, усвідомлення значущості своєї праці, стимулювали соціальну активність дитини.

Здоров'я є не лише запорукою матеріального благополуччя, а й джерелом життєрадісного настрою і краси, добрих стосунків з людьми. Тому *родинно-оздоровчі традиції* зумовлювали систему поведінки членів родини, а це: раціональне харчування, творча активність, формували готовність зміцнювати фізичне й моральне здоров'я, зокрема такі риси, як гуманізм, порядність, витримку, людяність. Традиція приготування національних страв забезпечувала працездатність і розвиток фізичних якостей членів родини. Основним принципом цих традицій були: помірність, збалансованість, різноманітність, висока біологічна повноцінність їжі, режим. Традиції практичності одягу виховували почуття невибагливості, охайності, зручності, стриманої краси.

Родинно-мистецькі традиції (музичні, образотворчі, декоративно-ужиткові) відображають естетичний колорит побуту, доброзичливе ставлення до людей, уміння виготовляти вироби; вони передають з минулого у майбутнє усталені століттями форми, ідеї, образи, теми, формують кодекс народної етики й естетики. Музичні традиції є особливою формою засвоєння навколишньої дійсності, найпотаємнішого і найтоншого стану душі. Вони завжди підтримували бадьорість духу й національну свідомість, розвивали емоційну культуру.

Родинно-побутові традиції зумовлювали поведінку людей у повсякденному житті. Родильні звичаї та обряди унормовували поведінку породіллі, виховували повагу до роду, пошану до батька, матері, людяність, делікатність, безкорисливість, доброту, привчали до дбайливого ставлення й догляду за дитиною. Весільні звичаї та обряди вихову-

вали лицарське ставлення до дівчини, справедливість, вірність, благородство, гордість, що підкреслювалося християнськими нормами дотримання чистоти у взаєминах. Поховальна обрядовість виховувала культ предків, почуття пошани до своїх пращурів, їхніх справ, заповітів, а також співчуття, співпереживання, шляхетність, відданість отчій землі, вказувала на безперервність родових традицій.

Традиції спорядження житла містили знання про особливості й символіку розташування речей хатнього побуту, жилих і господарських приміщень (наприклад, стіл символізував єдність і спільність інтересів у родині, поріг – захист від недругів, піч – тепло отчого дому) та виховували риси охайності, хазяйновитості, працьовитості. Добрий дух рідного дому, тепло домашньої атмосфери – джерело щасливої долі, успішно-го виховання дітей [2, 15].

Декоративно-ужиткові традиції сприяли розвитку свідомого ставлення до праці і творчості, вдосконалювали і зберігали навички, методи, стиль роботи, формували естетичну культуру особистості.

Характеризуючи *родинно-громадські традиції*, варто зазначити, що батьки і діди глибоко розуміли і реалізовували силу, вигідність, авторитет колективних форм організації та їх методів виховного впливу на дітей. Зокрема, *традиції добросусідства* виховували людяність, доброту, співчуття, повагу до односельців, взаємодопомогу, взаємовиручку («Без брата проживеш, а без сусіда – ні» [1, 148]). Парубочі й дівочі громади були своєрідною школою морального виховання молоді (вони опікувалися сирітськими родинками, привчали молодших до прапращадівських чеснот, доглядали могили). Вулиця, досвітки, вечорниці не тільки обнародували суспільні відносини, а й дисциплінували, зобов'язували заручатись гарною славою про себе.

Висновки. Родинне виховання – це перевірений віками досвід національного виховання дітей у сім'ї. Воно є могутнім джерелом формування світогляду, національного духу, високої моральності, трудової підготовки, громадянського змужніння, глибоких людських почуттів, любові до матері і батька, бабусі і дідуся, роду і народу, пошани рідної мови, історії, культури.

Важливим у справі виховання підростаючого покоління, на наш погляд, є залучення школи до співпраці з сім'єю. У системі відносин «вчитель-батьки-учні» вчитель заручається об'єктивною необхідністю, самими умовами здійснення педагогічного процесу. Ця система відносин може існувати і функціонувати навіть без безпосереднього контакту її учасників, бо їх зв'язує учень як об'єкт взаємного впливу. Об'єктивна потреба співпраці вчителя і батьків учнів диктується єдністю цілей і завдань навчання і виховання. Відносини в системі «вчитель – батьки – учні» є важливим педагогічним чинником, що істотно впливає на формування особистості молодшого школяра.

Уроки курсу «Я у світі» з проблем традицій родинного виховання сприяють засвоєнню моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм взаємин між близькими людьми і в суспільному оточенні, вихованню культури поведінки (правдивості, справедливості, гідності, честі, людяності, здатності виявляти турботу про молодших, милосердя до слабких і людей похилого віку); залученню дітей до чарівного світу знань (вивчення народних казок, пісень, прислів'їв, приказок, дум, лічилок тощо); забезпеченню духовної єдності поколінь (збереженню родинних традицій, сімейних реліквій, вивченню родоводу); прилученню дітей до народних традицій, звичаїв, обрядів, виховання у них національної свідомості і самосвідомості.

Муляр Н. Особливості вивчення сімейних традицій на уроках...

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абетка чеснот української дитини. Практико-орієнтований збірник методичних матеріалів / [авт.-упор. Л. Калуська]. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 136 с.
2. Болтарович З. Традиції сімейного виховання / З. Болтарович // НТЕ. – 1993. – № 2. – С. 15–24.
3. Заглада Н. Побут селянської дитини (матеріали до монографії с. Старосілля) / Н. Заглада. – К., 1929. – 180 с.
4. Стельмахович М. Новітні перспективи сімейного виховання / М. Стельмахович // Рідна школа, 1998. – № 7-8. – С. 23–25.
5. Стельмахович М. Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів до XIX ст. / М. Стельмахович // Поч. школа – 1992. – № 3 – С. 16.
6. Стельмахович М. Українська родина етнопедagogіка / М. Стельмахович // Початкова школа. – 1995. – № 8 – С. 4.
7. Чмелик Р. Мала українська селянська сім'я другої половини XIX – початку XX ст. (структура і функції) : [монографія] / Р. Чмелик. – Львів, 1999. – 143 с.
8. Яценко Т. Історичне коріння українського народного виховання / Т. Яценко // Українська література в загальноосвітній школі, 2001. – № 3. – С. 148–155.
9. Яценко Т. Родинне виховання на засадах народної педагогіки / Т. Яценко // Педагогіка і психологія, 1997. – № 2. – С. 88–94.

REFERENCES

1. Aбетka chesnot ukrains'koi ditini. Praktiko-orientovaniy zbirnik metodichnih materialiv / [avt.-upor. L. Kalus'ka]. – Ternopil' : Mandrivec', 2007. – 136 s.
2. Boltarovich Z. Tradicii simejnogo vihovannja / Z. Boltarovich // NTE. – 1993. – № 2. – S. 15–24.
3. Zaglada N. Pobut seljans'koi ditini (materiali do monografii s. Starosillja) / N. Zaglada. – K., 1929. – 180 s.
4. Stel'mahovich M. Novitni perspektivi simejnogo vihovannja / M. Stel'mahovich // Ridna shkola, 1998. – № 7-8. – S. 23–25.
5. Stel'mahovich M. Sim'ja i rodinne vihovannja v Ukraini z najdavnishih chasiv do XIX st. / M. Stel'mahovich // Poch. shkola – 1992. – № 3 – S. 16.
6. Stel'mahovich M. Ukrains'ka rodinna etnopedagogika / M. Stel'mahovich // Pochatkova shkola. – 1995. – № 8 – S. 4.
7. Chmelik R. Mala ukrains'ka seljans'ka sim'ja drugoi polovini XIX – pochatku XX st. (struktura i funkcii) : [monografija] / R. Chmelik. – L'viv, 1999. – 143 s.
8. Jacenko T. Istorichne korinnja ukrains'kogo narodnogo vihovannja / T. Jacenko // Ukrains'ka literatura v zagal'noosvitnij shkoli, 2001. – № 3. – S. 148–155.
9. Jacenko T. Rodinne vihovannja na zasadah narodnoi pedagogiki / T. Jacenko // Pedagogika i psihologija, 1997. – № 2. – S. 88–94.

Статтю подано до редакції 24.02.2015 р.